

ARCÉL: POPOVICS SÁNDOR (1862–1935)

Varga Bence István

Popovics Sándor államférfi, pénzügypolitikus korának egyik legmeghatározóbb és legbefolyásosabb alakja. Radnóti József, a több korabeli bankelnök életútját, gazdasági viszonyainkat bemutató szakíró így méltatta: *„Hogy hinni tudok emberek isteni küldetésében és földi elhivatottságában, azt Popovics Sándornak köszönhetem. A legkivételesebb ember, aki a legnehezebb viszonyok között, egy legyőzött és megcsonkított ország Nemzeti Bankját megteremtette, a stabil magyar valutát életre hívta, és olyan erővel és olyan sikerrel dolgozott, hogy ma a magyar pengő és a Magyar Nemzeti Bank a megingathatatlan szilárdságot és a megdönthetetlen bizalmat reprezentálják kifelé és befelé egyaránt. [...] Néha azon veszem magamat észre, hogy elmenvén a Nemzeti Bank palotája előtt, önkéntelenül, egy tudatalatti kényszer nyomása alatt, megemelem a kalapomat. Rágondolok ilyenkor, és ez a köszöntés neki szól”* (Radnóti, 1930:79–80).

Popovics Sándor
(OSZK Digitális Képtárház)

Popovics 1862-ben született Pesten, államhivatalnoki családban. Jogi tanulmányainak befejeztével 1884-ben a Pénzügyminisztériumban kezdett el dolgozni, ahol kezdetben fogalmazó gyakornokként tevékenykedett, majd számos egyéb pozíció betöltése után, 1903-ban pénzügyminiszteri államtitkárnak nevezték ki. E tisztségében 1909-ig dolgozott; az ekkoriban végrehajtott valutarendezésben, illetőleg a valutatörvény kidolgozásában betöltött szerepe tekinthető pályája egyik kiemelt állomásának. Popovics a valutarendezést megelőző szakmai egyeztetések, viták során mindvégig kifogást emelt az ezüstalapú és bimetalis pénzrendszerekkel szemben, szerinte stabil valuta kizárólag aranyalapú pénzrendszer esetén jöhetett létre (Hegedűs, 1940:9–19). A valutarendezés biztosítása ugyan már évtizedek óta napirenden volt, megvalósítása mégis sokáig késett. Bár számos intézkedés született korábban is a pénz értékének helyreállítására – például az ércfedezet szabályozása, a kontingentálás bevezetése, a deflációs pénzügypolitika megvalósítása –, a stabilizációs kísérletekre kedvezőtlen hatást gyakoroltak többek között az 1866. évi olasz–osztrák háborút lezáró bécsi béketárgyalások, az 1869. évi átmeneti pénzválság (ún. „kis válság”), amelynek következtében a pénzforgalomban is fennakadás következett be (Juhász, 1939:35–54), az 1873. évi bécsi tőzsdekrach következményei, illetőleg az arany- és ezüsttermelésben bekövetkezett változások miatt maga az ezüstalapú európai pénzrendszer is válságba került. 1879-re az arany-ezüst értékarány már jelentősen (1:18,2) eltért egymástól, és ez egyre több európai államot ösztönzött arra, hogy átálljon az aranyalapra (Kovács,

2005:120). A Monarchiában a valutarendezés az 1892-ben bevezetett (ténylegesen 1900-ban életbe lépett) aranykorona-rendszerrel valósult meg (egyébként ugyan ebben az évben, 1892-ben először került magyar kormányzó a jegybank élére a korábbi alkormányzó, *Kautz Gyula* személyében). A rendszer nemzetközi elismertségét mutatja, hogy az Osztrák–Magyar Bank politikáját más országokban is követendőnek tartották, és Németország tanulmányi bizottságot is küldött a jegybankhoz (Cs. Szabó, 1935:5). 1909-ben ugyan a belföldi gabonatermelés elégtelensége miatt magas áron behozott gabonamennyiség által kiváltott áremelkedés a bankjegyforgalom újbóli növekedését idézte elő, ami az ezt követő években a hitelintézetek fiókhálózatának kiépülése, az 1907. évi New York-i tőzsdekrach következtében beszűkülő külföldi tőkepiacok, az 1912–1913. évi Balkán-háború okozta politikai bizonytalanság, majd az első világháborús hadikészültség miatt fokozatosan emelkedett (Popovics, 1926:28–29), a valutarendezés sikerességét mindezen körülmények nem járatják le. A valuta iránti bizalmat mutatta, hogy a lakosság körében a későbbi infláció ténye csak lassan tudatosult, pedig a kiteljesedő infláció már 1918-ban is jelentős méreteket öltött, ti. „*a készpénzkészlet [...] mérhetetlenül felszaporodott, úgy hogy annak következéseit alig lehet belátni*” (Neubauer, 1918:22).

Pénzügyminiszeri államtitkárként Popovics 1906-ban részt vett az osztrák–magyar kereskedelmi szerződés megújításával kapcsolatos tárgyalásokon, ahol az osztrák fél *Wekerle* és Popovics tárgyalási módját „előkelőnek” és „alaposnak” nevezve, így jellemezte a hazai felek részvételét: „*Sohasem titkolt állami és személyes öntudatukat nagyvilági szellem szelídítette s hires ravaszságukat kiegyenlítette a tárgyi okok iránti belátás...*” (Cs. Szabó, 1935:6). Popovics 1906–1909-ig Pozsony országgyűlési képviselője alkotmánypárti programmal, 1909-től a Monarchia felbomlásáig pedig az Osztrák–Magyar Bank kormányzója, a felsőház tagja. Az ország gazdasági körülményeit objektíven mérlegelve, ebben a pozíciójában már 1913-ban levelet intézett az osztrák és magyar pénzügyminiszterekhez abból a célból, hogy felhívja a figyelmüket a tapasztalható negatív tendenciákra (Pogány, 1993:344). Utalt például a jegyforgalom tartós emelkedésére, az aranykészlet jelentős csökkenésére (a bankjegyek aranyfedezete 1909 és 1912 között 71,9%-ról 45,1%-ra mérséklődött), a takarékbetétek felmondásának és a nemesfémek (arany-, ezüstpénzek) teaurálásának jelenségére –, mindezek a viszonylagosan alacsony hadikészültség idején is tapasztalhatók voltak. Kifejezte azt a véleményét, hogy a Monarchia számára a pénzügyi stabilizáció a háborús készülségtől függetlenül is csak rendkívül súlyos áldozatok árán lett volna véghez vihető. Bankkormányzói tisztségében az első világháború finanszírozásának növekvő költségei miatt – saját meggyőződését háttérbe szorítva – beállt a bankjegykibocsátás, illetőleg a jegybanki finanszírozás mögé. Látva a negatív folyamatokat, már az 1914-es helyzetet is – amikor még a finanszírozási igény viszonylag alacsonyabb volt –

a következőkben értékelte: „Normális hitelműveletekre gondolni sem lehetett. A szükséglet állandóan igen nagy volt, a belföldnek pénzforgalmi eszközökkel való telítése még nem volt olyan mértékű, hogy valamelyes államkölcsönnek nyilvános aláírásra való bocsátására lehetett volna gondolni. A hadvezetőség nagy igényeinek fedezésére a külföld segítsége egyáltalán nem volt kombinációba vehető” (Popovics, 1926:51). Popovics a háborús időszakban természetesnek tartotta a drágulási folyamatot, és az állam nagyobb gazdasági szerepvállalását, jelentősebb beavatkozását is támogatta, de csak bizonyos keretek között: „Háború drágulás nélkül nem képzelhető. Annak felismerése, hogy a hadviselő állam a termelésre és az áraknak a különféle zavarok következtében abnormális alakulására befolyást gyakorol, az összes hadviselőknél kényszer gazdasági szervezetekhez, egyes fontosabb szükségleti cikkek központi kezeléséhez, kiviteli tilalmakhoz, behozatali korlátozásokhoz, hatósági ármegállapításokhoz vezetett. [...] Ennél sokkal messzebb menni: az egész gazdasági rendszer felborítása nélkül nem volt megtehető” (Popovics, 1926:131). A vesztes háború okát Popovics a Monarchia kedvezőtlen gazdasági helyzetében látta. Álláspontja szerint már 1915-ben – amikor a háborús folyamatok a Monarchia számára még kedvezően alakultak, hiszen a gorlicei áttörés és a doberdói front stabilizálása kétségtelen hadisikereket jelentett – megnyilvánult a Monarchia kedvezőtlen gazdasági helyzete: „...ami az osztrák–magyar monarchiát illeti, megnyilvánult a gazdasági erők inferioritása¹, amelyet a katonai sikerek nem voltak képesek ellensúlyozni. A háború, mikor teljesen kinötte magát, és eddig még nem ismert méreteket öltött, a monarchia számára olyan feladatnak bizonyult, amellyel gazdaságilag egyáltalán nem tudott megbirkózni” (Popovics, 1926:135).

Az első világháború utolsó hónapjaiban a harmadik Wekerle-kormány pénzügyminisztere, 1920-ban pedig a béketárgyalások előkészítése során pénzügyi szakértőként vett részt a franciaországi Neuillyben és a világháború utáni Európa gazdaságának helyreállítását előmozdítani célzó brüsszeli konferencián (Popovics, 1921:73). Önálló hazai jegybank hiányában a pénzkibocsátás ellátására 1921-ben létrehozták a Magyar Királyi Állami Jegyintézetet, amelynek az elnökévé a jegyintézet létrehozásában meghatározó szerepet betöltő Popovicsot választották; egy évvel később pedig a valuta további romlásának megakadályozására létrehozott Országos Pénzügyi Tanács ügyvezető alelnöke lett. A Magyar Nemzeti Bank 1924. évi megalakulásakor annak első elnöke, ebben a tisztségében több mint egy évtizedig, egészen halálának évéig megtartott. Popovics a jegybankok mindenkor elsődleges feladatát a pénzügyi állandóságának fenntartásában és biztosításában látta. Az infláció pozitív hatásait előtérbe helyező véleményekkel szembehelyezkedvén fogalmazta meg jelenleg is érvényes álláspontját: „Elfelejtik, vagy nem tudják azt, hogy az inflációnak minden szaporítása, bármily célra történik is, meglevő értékeket semmisít meg, mégpedig sokkal nagyobb mértékben,

1 a. m. „alsóbbrendűsége” (– V. B. I.)

mint aminőben az ily módon létrejött alkotás a közvagyonot növeli és nem vesznek tudomást arról, hogy azok az országok kerültek ki legelőbb a bajból, amelyek az inflációt legkorábban megállították...” (Popovics, 1929:14). Hozzátette, hogy a pénz romlásának megakadályozása egyet jelent azzal, hogy megelőzi a társadalmi és gazdasági katasztrófát, amelynek a bekövetkezésétől mindenki tartózkodik, aki a múlt tapasztalatait megfelelően értékelve *„helyesen ítéli meg a jelent és élesen lát a jövőbe”* (Hegedüs, 1940:13). A fenntartható, „egészséges” gazdasági rendszer megvalósításának alapjait az aranynek „régii jogaiba” való visszahelyezésében, független jegybankszervezetben, megfelelő jegyfedezeti szabályok kialakításában és a pénz intézményébe történő állami beavatkozástól való tartózkodásban látta. Bankelnökként így jellemezték: *„...átható tekintete van, amely mindent lát, mindenkit ismert, mindenkit megmér, mindenről tud és mindenről és mindenkiről megvan a maga véleménye. [...] Popovics Sándor a legnagyobb gonddal válogatta össze munkatársait az ügyvezetésben és a főtanácsban, korlátlan hatalmú parancsnoka a maga hatalmas hajójának, mindenki vakon engedelmeskedik neki”* (Radnóti, 1930:82–86). Az újabb valutastabilizációra az 1924. évben, angol kölcsönfelvétel útján nyílt lehetőség, ezt nagymértékben Popovics személyes kapcsolatai és széles körben elfogadott szakmai tekintélye tette lehetővé. A korona az angol fonthoz kötötten stabilizálódott, ennek köszönhetően a pénzforgalom a későbbi évek során sem emelkedett nagy mértékben (Varga, 1929:36–37).

Kautz Gyula munkásságáról Popovics emlékbeszédet tartott 1930-ban, a Kautz születésének 100. évfordulóját követő évben a Magyar Közgazdasági Társaság ülésén. Beszédében hangsúlyozta a közgazdaságtudomány művelésével kapcsolatban a gazdaságtörténeti ismeretek fontosságát, ti. *„egyenesen hiányos lenne az a törekvésünk, hogy ezt a keretet² teljesen betöltsük, ha ki nem terjeszkednénk azokra a megfigyelésekre, amelyekre az ilyen megemlékezés alkalmat ad, azokra a tanulságokra, amelyeket a múltak felidőzéséből levonhatunk”* (Popovics, 1930:249). Több alkalommal tartott előadást a 19. századi angol gazdaságpolitikus, Richard Cobden után elnevezett, 1921-ben alakult, elsősorban a gazdasági és kulturális élet közötti szorosabb kapcsolatot elősegíteni hivatott, szabadkereskedelmi elveket hirdető Magyar Cobden Szövetség szemináriumain. Felhívta a figyelmet arra, milyen fontos fenntartani a pénz értékének, vásárlóerejének állandóságát, valamint az abba vetett bizalom megingásának és az inflációnak a veszélyeire is. Véleménye szerint a stabil valuta jellemzője, hogy háborús időszakban sem mutat nagyobb árfolyamingadozást, mint békeidőben, és e tulajdonság egyben a valuta stabilitásának fokmérője is. Az állami szerepvállalás körében pedig kiemelte a kormány és a kormány alá tartozó szervek pénzügyi tevékenysége ellenőrzésének a fontosságát. Popovics a szabadkereskedelmi elveknek a gyakorlatba történő átültetését támogatván, olyan gazdasági és kereskedelmi politika folytatását java-

2 ti. a gazdaságtudomány művelésének kereteit (– V. B. I.)

solta, amely megszünteti az ország gazdasági elzárkózását, és hozzájárul ahhoz, hogy az élénkebben kapcsolódjon be a nemzetközi tőkeforgalomba. A fizetési mérleg korabeli passzivitásával összefüggésben azonban hozzátette, hogy a külföldi tőkét csak abban az esetben szabad igénybe venni, amennyiben az abból létesített beruházás nagyobb hasznot hoz, mint amennyibe a kölcsön került. Kiemelte a túlzott külföldi eladósodottságból eredő pénzügyi függés veszélyeit és a belföldi tőkeképzés fokozásának a fontosságát (Hegedüs, 1940:25–26; Popovics, 1929:16–25). A különböző társadalmi szervezetek (pl. érdekképviselői szervek, nemzetközi kereskedelmi kamarák, Nemzetek Szövetsége) gazdasági hatásairól szóló előadásában elismerte ezen szervezetek létjogosultságát, ugyanakkor megjegyezte, hogy a prevenció szempontjából kedvezőbb lett volna, ha azok az első világháborút megelőzően jönnek létre; ugyanis ebben az esetben nem jelentek volna meg olyan vélemények, amelyek annak adtak hangot, hogy ezen szervezetek mindössze a békeszerződés következményeként megváltozott állapotokat hivatottak konzerválni. Jelezte a fenti szervezetek működésével kapcsolatban előforduló két kockázatot, ti. a gazdasági összefüggések (pl. piaci mechanizmusok) nem megfelelő figyelembevételét vagy teljes figyelmen kívül hagyását és a szervezetek számának, tevékenységi körének túlzott növekedését (Popovics, 1931:11–19). Utóbbira példaképpen említhetjük az 1916-ban alapított Pénzügyi Központ mint az első hazai integrált felügyelési szerv esetét, amelynél a felügyelési feladatok mellett kezdetben alacsonyabb számban, majd később egyre nagyobb arányban jelentek meg nem a felügyeléshez, egyes esetekben pedig még pénzügyi intézetekhez sem köthető feladatok (Varga, 2017:158), így nem meglepő módon fogalmazódott meg a közvéleményben, hogy a Pénzügyi Központ eltávolodott létrehozásának eredeti céljától (Rassay, 1933:421). Popovics ezt a jelenséget általánosítva, így vélekedett: *„... nekünk is kell tapasztalnunk, hogy az egyes társadalmi szervezetek nálunk sem maradnak meg abban a keretben, amelyet eredetileg betölteni hivatva vannak, hanem túlterjeszkedve ezen a körön, működésükkel átcsapnak olyan területekre, amelyen ugyan nem járatosak, de amely részükre további szereplést, olykor népszerűséget jelent és hatalmi pozíciójukat növelni látszik”* (Popovics, 1931:21–22). Meg kell említenünk Popovicsnak a jegybankok együttműködésére irányuló javaslatát (Botos, 1999:83), amely a kooperációt intézményesített keretek között megvalósító szervezet létrehozatalára vonatkozott: *„... valamely stabilizált valutának megingása bármely országban nem maradhat elszigetelt jelenség, hanem gazdasági és főleg társadalmi visszahatásaiban világszerte éreztetné hatását. [...] A jegybankok kooperációja egy egységes védelmi vonalat alkot, minden megtámadtatás ellen”* (Popovics, 1929:27–28).

A hazánkban 1931-ben bekövetkezett gazdasági válság során bevezetett gazdaságpolitikai intézkedésekről (pl. bankszünnap, kötött devizagazdálkodás, transzfermoratórium) így számolt be: *„Nehéz elhatározás elé állítottunk. [...] A banknak e*

*nehéz időkben követett politikája hármass cél szolgálatában állott. E hármass cél: a pénz értékállandóságának fenntartása, a belső hitelügyi szervezet épségének lehető megóvása és a legszükségesebb külföldi fizetések ellátásának biztosítása. Az említett célok között a pengő védelme áll első helyen.*³

A gazdasági válság során meghozott intézkedések, valamint a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöki tisztségének 1933–1934 közötti betöltése tekinthetők életútja utolsó állomásainak; az ezt követő fegyverkezés, a második világháborúra való felkészülés és a hiperinfláció időszakát már nem élhette meg. Popovics 1935-ben hunyt el Budapesten, haláláról csekefalvi Szabó László, a Magyar–Olasz Bank, valamint a Kereskedelmi és Iparkamara elnökének akkori titkára így emlékezett meg: *„Utolsók között gyakorolta az állam szolgálójának feledésbe merülő szolgáló erényét. [...] Sokféle könyvei voltak, mint minden valódi olvasónak. Halálát érezve, a könyvtárszobába vitette az ágát. Ott is halt meg, perzsa költőkkel, latin moralistákkal és régi magyar közigazdákkal társalogva”* (Cs. Szabó, 1935:7–8).

³ A Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének VIII. évi rendes ülése 1932. évi február hó 1-én, (22. o.).

HIVATKOZÁSOK

- MNB (1932): A Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének VIII. évi rendes ülése 1932. évi február hó 1-én. Budapest: Magyar Nemzeti Bank.
- BOTOS JÁNOS (1999): *A Magyar Nemzeti Bank története II. Az önálló jegybank, 1924–1948*, Budapest: Presscon Kiadó.
- CS. SZABÓ LÁSZLÓ (1935): *Popovics Sándor arcképe*. Különlenyomat *A Toll* 1935. júniusi számából. Budapest: Kis Gyula és Társa Törekvés nyomda.
- HEGEDÜS LÓRÁNT (1940): *Popovics Sándor emlékezete*. Felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia 1940. évi január 29-én tartott ülésén. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, XXIII. kötet, 7. sz.
- JUHÁSZ LAJOS (1939): Az 1869-i „pénzválság” és a bankkérdés. *Századok*, 73. évf. 1–3. sz., 33–75. o.
- KOVÁCS GYÖRGY (2005): Globalizációs kihívások és a magyar pénztörténet. In BOTOS KATALIN (szerk.): *Pénzügyek a globalizációban*. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar közleményei, Szeged: JATEPress Kiadó, 107–137. o.
- NEUBAUER FERENC (1918): A jelzáloghitel megszervezése az átmeneti gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, XLII. évf. 22–36. o.
- POGÁNY ÁGNES (1993): *Az Osztrák–Magyar Bank az I. világháború és a forradalmak idején, 1914–1919*. In: BÁCSKAI TAMÁS (szerk.): *A Magyar Nemzeti Bank története I*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- POPOVICS SÁNDOR (1921): A brüsszeli konferencia és a Népek Szövetsége. *Külgügyi Szemle*, 1921. évf., III–IV. sz., 73–88. o.
- POPOVICS SÁNDOR (1926): *A pénz sorsa a háborúban*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- POPOVICS SÁNDOR (1929): *A pénz értékállandósága*. Előadás a Magyar Cobden Szövetség szemináriumán, 1929. évi március 5-én. Cobden-Könyvtár, 38. Budapest: Magyar Cobden Szövetség.
- POPOVICS SÁNDOR (1931): *A társadalmi szervezkedések gazdasági hatásai*. Előadás a Magyar Cobden Szövetség szemináriumán, 1931. évi május 1-jén. Cobden-Könyvtár, 57. Budapest: Magyar Cobden Szövetség.
- RADNÓTI JÓZSEF (1926): *Mi volt itt? A konjunktúra története Hegedüs Lóránt bukásától Popovics Sándor eljöveteleig*. Budapest: Ujságüzem könyvkiadó és nyomda részvénytársaság.
- RASSAY GYULA (1933): A bankok szerepe az európai hitelválságban. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf., 395–422. o.
- VARGA BENCE (2017): Pénzügyi felügyelés a két világháború közötti Magyarországon. *Hitelintézeti Szemle*, XVI. évf. 1. sz., 143–161. o.
- VARGA ISTVÁN (1929): *A Magyar Nemzeti Bank és az Osztrák–Magyar Bank bankjegyforgalmi-, váltótárca-, és érckészlet-adatainak magyarázata*. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 2. sz. különkiadványa. Budapest: Magyar Gazdaságkutató Intézet.